

IS'HOQXON IBRAT NOMIDAGI NAMANGAN DAVLAT CHET TILLARI INSTITUTI

«BADIY VA ILMIY
TARJIMANING
LINGVOKULTUROLOGIK
MUAMMOLARI VA
ADABIYOTSHUNOSLIKDA
KOMPARATIVISTIK
YONDASHUVLAR»

XALQARO ILMIY-AMALIY
ANJUMAN

2024-YIL
30-31-MAY

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Akobirov S. Til va terminologiya.–Toshkent: 1969.
2. Ashurov Sh. Ingliz va o‘zbek tillarida kesim tipologiyasi.–Toshkent: 2007.
3. Бархударов Л. С. Язык и перевод.–Москва, Международные отношения, 1975.
4. G‘afurov I. Tarjimonlik mutaxassisligiga kirish // O‘quv qo‘llanma. –Toshkent: Mehridaryo, 2008.
5. Jo‘raev K. Tarjima san’ati – Toshkent: Fan, 1982.
6. Musaev Q. Badiiy tarjima va nutq madaniyati. –Toshkent: O‘qituvchi, 1976.

TARJIMADA BELGILARNING O‘RNI

*O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Dotsent Xoliyarov Lutfulla Tashkuvatovich,
O‘qituvchi Toshquvatov Xayrulla Lutfulla
o‘g‘li.*

Bugungi kunda tarjima zamonaviy jamiyat hayotida muhim o‘rin tutadi. Bunga bir qator global ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy jarayonlar turtki bo‘lmoqda. Tarjima tillararo aloqa vositasi, ya’ni til vositachiligi deb hisoblanishi mumkin, agar bitta asl matn boshqa tillarga o‘tkazilsa, tarjima tillarida to‘liq ekvivalent matn kommunikativ-pragmatik va axborot boyligi nuqtai nazaridan yaratiladi.

Istalgan sohani o‘rgatishda uzviylikni ta’minlash muhim hisoblanadi. Bundan tarjimaga o‘rgatish ham mustasno emas. Biroq tarjimaga o‘rgatishning o‘ziga xos xususiyatlari mavjud. Og‘zaki va yozma shakllardan iborat tarjimani qaysi birini birinchi o‘rgatish va qanday o‘rgatish haqida g‘ali hanuz qizg‘in bahslar davom etmoqda. Ta’limda uzviylikni ta’minlash qaysi fanni birinchi kiritish va mazkur kursni qaysi fan bilan yakunlash nazarda tutiladi.

Chet tilini o‘qitishda, asosan, tarjima mashq turi sifatida qo‘llanadi. Aslida tarjima bu – butun bir yo‘nalish, faoliyat va ayni paytda jarayon hisoblanadi.

Tarjimaga til nuqtai nazaridan yondashish uni o‘rgatishda yaxshi samara beradi deb hisoblanadi. Chet tilini yaxshi o‘rgangan talaba qo‘lidan doim ham tarjima qilish kelavermaydi. Chunki tarjimon bo‘lish uchun tarjima

BADIIY VA ILMIY TARJIMANING LINGVOKULTUROLOGIK MUAMMOLARI VA ADABIYOTSHUNOSLIKDA KOMPARATIVISTIK YONDASHUVLAR

kompetensiyalariga ega bo'lish lozim. V.V.Lipatova va A.V.Litvinovning shahodat berishlaricha, "translation" hamda "competence" tushunchalarini birbiri bilan bog'lash fikri Isroil tarjimon mutaxassisi G.Turining boshiga kelgan. U bu terminni N.Xomskiyning yaratgan "language competence" terminiga o'xshatgan. Shundan keyin bu termin so'nggi o'n yil ichida xorijiy va O'zbekistonlik mutaxassislari ilmiy maqolalarida keng qo'llana boshlangan.

Yurtimizda tarjima amaliyotida o'sish-o'zgarishlar ko'zga tashlanmoqda, tarjima asarlari tayyorlanib, insonlarning koriga yaramoqda, ayniqsa, asliyat tilidan tarjima qilish izga tushmoqda. O'zbek adabiyoti namunalarini chet tillariga, jahon adabiyoti sara asarlarini ona tilimizga munosib tarzda tarjima qilib taqdim etishdek vazifalarni hamkasblarimiz, iqtidori yoshlarimiz amalga oshirib kelayotganligi sir emas.

Ma'lumki, tarjima jarayonida o'ziga xos muammolar doim tilmochlarda qiyinchilik tug'dirib kelgan, ya'ni ular kasblar, sohalar bilan bog'liq terminologik muammolar yoki nasrda emas balki nazmda bitilgan asarlar tarjimasi, adabiy til va jonli so'zlashuv tilidagi tarjima muammolaridir.

Chunonchi, biz kognitiv ma'lumotlarni saqlash uchun xotiradan foydalanamiz, xotiradan olingan ma'lumotlar keyin belgilar orqali lison orqali o'zga shaxsga yetkaziladi. Ma'lumotlar kamroq qisqa muddatli xotirada saqlanadi, shu sababli tilmochdan ularni belgilar shaklida yozib olish tavsiya etiladi.

Qisqa muddatli va uzoq muddatli xotira ham bir-birini ishlash faoliyatini qiyinlashtiradi, ammo ikkalasida ham miya imkoniyatlaridan foydalanishadi, chunki ma'lumotlarni qayd etish va eslab qolish diqqat-e'tiborni talab qildi. Bunday hollarda tinglash va tushunishga kam e'tibor beriladi. Shuning uchun ma'lumotlarni saqlashni iloji boricha samarali qilib tashkillashtirish muhimdir. Bunda bizga ma'lumotlarni qisqa va aniq saqlash uchun xotira mashqlari va eslatmalar usullari yordam beradi.

O'zi aslida qayd usullari nima?

Qayd qilish texnikasi - bu ramziy yozuv yoki piktogramma yozuv turi bo'lib, u so'zlar bilan emas, balki belgilar, chiziqlar, kichik grafikalar va qisqartmalar bilan qo'llaniladi.

Ushbu belgilar sinxron va ketma-ket tarjimalarda qo'llash uchun o'ylab topildi va rivojlantirildi. Bu yerda gap so'zlar xaqida emas, balki ular orqali nutqning

mazmunini ifodalab berish muhimdir. Shuning uchun, qayd qilish texnikasi bilan hech qanday soʻz protokollarini yaratib boʻlmaydi, chunki bu soʻzlar, stenogrammlar va boshqalar koʻrinishidagi notalardan farqli oʻlaroq, bu usul maʼlum bir tilga bogʻlanmagan. Bu uni tarjima qilish uchun juda foydali vositaga aylantiradi:

Xotiraning ahamiyati

Tarjima qilishda bizda mavjud boʻlgan eng muhim vosita bu xotiramizdir. Qisqa muddatli xotira oʻz imkoniyatlari cheklana boshlaganda, bizga eslatmalar yordami kerak boʻladi.

Asosiysi biz iloji boricha kamroq va kerak boʻlganda maʼlumotlarni qayd etishimiz kerak. Oʻz xotirasiga imkoniyatlariga ishonmaydigan har bir kishi muhim boʻlgan suhbatlarni, filmlardagi syujetlarni va xatto butun romanlar mazmunini bir necha kundan keyin ham hech qanday eslatmalarsiz qayta foydalana olishni bilish kerak.

TABIIY BELGILAR

Tabiiy belgilarda belgilar va ifodalanayotganlar oʻrtasida uzviy bogʻliklik boʻladi. Bu, masalan, sonlarni koʻrsatib beruvchi belgilarda yaʼni belgi ifoda etuvchi chiziqlar soni belgilangan raqamga teng boʻlishi kerak.	
Tabiiy belgilar ularning mazmunining tasviridir. Bularga piktogrammlar yoki geometrik shakldagi piktogrammlar kiradi: ular jismlarni va odamlarni aniq va tushunarli qilib koʻrsatishda samarali grafik tasvirlari hisoblanadi. Bularga Smayllar, yuz ifodasini beruvchi piktogrammasi masalan (qoshlarini chimirish, kulish, koʻzni katta ochish). Bu piktogrammlar insonlarning oʻsha paytdagi boʻlgan kayfiyatini yaʼni ruxiy holatini (tashvish, quvonch, hayrat) ifodalaydi.	

ANʼANAIY BELGILAR

Anʼanaviy belgilar ramziydir. Belgilar orqali ifodalanilayotgan narsalar oʻzaro bir-biri bilan mos bogʻliq, masalan, toʻgʻri yoʻl belgisi. Uning shakli, nuqtasida

joylashgan to‘rt burchak tasvirlanayotgan mazmunni hech qanday tasviriga mos kelmaydi, aksincha, uni atrofdagi tasvirdan aniq ajratish uchun tanlangan.

An’anaviy belgilar ularning mazmunining ramzlari, ya’ni mavhum tushunchalarning tasviriy ifodasidir. Bular misol tariqasida timsollar, shuningdek logogrammlar yoki so‘z belgilari kiradi: butun bir so‘zni ifodalovchi mavhum yagona belgilar, masalan, barcha raqamlar va boshqalar.

Keling, endi yozilgan ma’lumotlarni amaliyotda ko‘rib chiqamiz.

BIRINCHI BELGILAR MASHQLARI:

Yon tomonda keltirilgan piktogrammalarga qaraymiz. Sizning birinchi birdan hayolingizga kelgan narsa nima bo‘ldi? Belgilarda nimani ko‘rasiz, ularni qayerdan bilasiz? Xuddi shu ma’lumotni yetkazish uchun bitta belgini boshqasi bilan almashtirish mumkinmi? Nima deb o‘ylaysiz?

Quyidagi savollarga javob bering va ular yuzasida muhokama qiling: • Qaysi belgilar tabiiy? Agar siz ularni hech qachon ko‘rmagan bo‘lsangiz ham, bu belgilar tushunarli. • Qaysi belgilar ramziy ma’noga ega? Agar ularga ma’no beradigan tasvirni allaqachon bilsangiz, unda siz bu belgilarni to‘g‘ri talqin qila olasiz. Ramziy belgilar: ular amal qiladigan asoslar yahlidligi qayerdan kelib chiqqan? Endi sizda barcha piktogrammalarni qo‘lda nusxalash uchun bir daqiqa vaqtingiz bor. Keyin keyingi sahifadagi savollarga javob bering. Nima tez va eng uzoq davom etadi? Qaysi nusxalarni osongina tanib olish mumkun, qaysilari esa shakliga nisbatan boshqa ma’no aks ettiradi? Qanday qiyinchiliklar muvjud? Quyidagi mezonlarga javob beradigan belgilar qaysi texnikasiga mos keladi: tez va aniq tanib olish Belgini boshqa belgilar bilan adashtirib yuborish mumkinmi?	
---	--

Bu belgi nimani anglatishini darxol anglay olamanmi yoki avval bu haqida o‘ylashim kerakmi? (Belgilar, qanday ma’no anglatishini tushunishimiz uchun mulohaza qilish talab qilinadigan belgilar uchun ko‘p miqdorda behuda vaqt yo‘qotiladi.) tez va oson belgilarni ifodalash Qalamni qanchalik tez-tez ishlatishim kerak? Belgini odatiy qayd qilish mumkinmi yoki uni chizishim kerakmi? Agar men belgilarni tezda qog‘ozga aks etirganimga qaramasdan ularni tushunish osonmi? Biz har doim o‘z qaydlarimizni darhol o‘qiy olishimiz kerak, chunki har bir qayd etish bizning qimmatli vaqtni oladi va bu kasbiy mahoratsizlik sifatida taassurot qoldiradi. Bundan tashqari ko‘pincha xatolar yoki kamchiliklarga olib keladi.	
---	--

Og‘zaki tarjimaga o‘qitishni misol tariqasida olsak, og‘zaki talabani og‘zaki tarjimaga o‘rgatishdan oldin gapirish ko‘nikmasiga ega bo‘lishiga zamin yaratish lozim. Ketma-ket tarjimani o‘rgatmasdan oldin sinxron tarjimaga o‘rgatish, audiovizual tarjimaga o‘rgatmasdan oldin ketma-ket tarjimaga o‘rgatish mantiqan noto‘g‘ri va metodik jihatdan xato hisoblanadi. Tarjimaga o‘qitishda fanlar ketma-ketligi muhim ahamiyatga ega. Metodik jihatdan noto‘g‘ri tuzilgan dars samarali o‘tmaydi. Mutaxassis tayyorlashda yo‘l qo‘yilgan metodik va professional kamchiliklar bo‘lg‘usi tarjimon hayotida to‘siqlar yaratadi.

Xulosa sifatida shuni ta’kidlash mumkinki, tanlangan kasb doirasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima qilishdan oldin ularda oddiy so‘zlashuv uslubidagi suhbat matnlari va badiiy uslubga doir kichik matnlarni tarjima qilish tajribasi ham bo‘lishi kerak. Amaliy mashg‘ulotlar jarayonida talabalarda bayonlar, aniq bir syujetlar asosidagi matnlar qayd etish belgilari yordamida yozish ko‘nikmalari hosil qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

6. Musayev Q. Tarjima nazariyasi asoslari. Toshkent, «Fan», 2005
7. Salamov G‘. Tarjima nazariyasi asoslari. - T.: O‘qituvchi, -1986.
8. Lipatova V.V., Litvinov A.V. Sovremennaya model professionalnoy kompetensii perevodchika v kontekste sistemy podgotovki

BADIY VA ILMIY TARJIMANING LINGVOKULTUROLOGIK MUAMMOLARI VA ADABIYOTSHUNOSLIKDA KOMPARATIVISTIK YONDASHUVLAR

52	<i>Matyagubova O.</i> Fransuz tilidagi gap tarkibli frazeologik birliklarning til birligi sifatidagi belgilari	245
53	<i>Маматова Н.</i> ТИПОЛОГИЯ КОНЦЕПТОВ В СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКЕ	251
54	<i>Мухаммадиева У.</i> ПОНЯТИЕ КУЛЬТУРНОГО ШОКА И ЛИНГВОКУЛЬТУРНОГО ШОКА И ЕГО ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ	256
55	<i>Рахматова Г.</i> ОБ АКТУАЛЬНОСТИ СОЗДАНИЯ СЛОВАРЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ НА УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКЕ.	261
56	<i>Якубжанова С.</i> ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОИЗВЕДЕНИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЛИЦ	267
57	<i>Saminjon D., Firdavsxon A.</i> XX asr Fransuz adabiyoti namoyandalari	272
58	<i>Xojametova G.K.</i> Madaniyatlararo muloqotning paydo bo'lishi va rivoshlanishi tarixiga nazar	274
BADIY VA ILMIY TARJIMANING LINGVOKULTUROLOGIK MUAMMOLARI		
59	<i>Sadiqov Z.</i> Tarjimada shakl va mazmun mutanosibligi adekvatlik sharti sifatida	279
60	<i>Dosbaeva N.</i> GRAMMAR ISSUES IN TRANSLATION.	282
61	<i>Abdullajanov A.</i> Tarjimada mazmun va shakl birligi	287
62	<i>Azamov O., Emily Amanda Ates Osnabruk.</i> Amaliy frazeografiyaning uch asosiy taraqqiyyot bosqichi	295
63	<i>Kholmiraev B.</i> Asliyat va tarjima: Adekvatlikka erishish shartlari	301
64	<i>Xoliyarov L., Toshquvvatov X.</i> Tarjimada belgilarning o'рни	305
65	<i>Abdug'aniyeva S.</i> Donishmand natan dramasi o'zbekcha tarjimasi hususida	310
66	<i>Abdumuratova F.</i> FEATURES OF TRANSLATING METAPHORICAL PHRASES IN POLITICAL TEXTS INTO UZBEK AND ENGLISH	313
67	<i>Ibrokhirnova M.</i> THE COMPETENCE OF INTERPRETERS IN TRANSLATING POLITICAL MATERIALS	324
68	<i>Mathaliqova Z.</i> Initial formulalarning nemischa tarjimasi xususida	330